

Mgr Anna Wałek
Wrocław - PWr. i UW.

OPEN ACCESS W NAUKACH BIOMEDYCZNYCH

Abstract

Open Access (OA) Movement is the name of a social movement whose goal is to minimize the barriers to the dissemination of research results as well as more efficient use of investment in science. Its history dates back to the sixties of the twentieth century, but there has been a significant development in the nineties with the advent of the so-called “digital age”.

The article discusses some of the OA tools for biomedical sciences, such as OA journals, open repositories and databases of open journals and repositories.

It describes some of the documents and statements in support of open access to scientific resources, co-created by the medical research community.

It also draws attention to the recommendation of national governments and the European Commission for the provision of scientific work in open access.

Streszczenie

Open Access (OA) Movement to nazwa ruchu społecznego, którego celem jest zminimalizowanie przeszkód w upowszechnianiu wyników badań naukowych, a także bardziej efektywne wykorzystywanie nakładów na naukę. Jego historia sięga lat sześćdziesiątych XX wieku, kiedy pojawiły się pierwsze formy sieci rozległych, ale zasadniczy rozwój nastąpił w latach dziewięćdziesiątych wraz z nadejściem tzw. ery cyfrowej. Pojawiła się wówczas koncepcja autoarchiwizacji, standardem stały się również czasopisma Open Access.

W artykule omówiono wybrane narzędzia typu OA dla nauk biomedycznych, takie jak czasopisma OA, otwarte repozytoria, a także bazy czasopism i repozytoriów. Opisano wybrane dokumenty i deklaracje popierające otwarty dostęp do zasobów nauki, do których powstania przyczyniło się środowisko naukowe reprezentujące nauki medyczne. Zwrócono również uwagę na zalecenia rządów państw oraz Komisji Europejskiej dotyczące udostępniania twórczości naukowej w otwartym dostępie.

Open Access (OA) oznacza swobodne i nieograniczone udostępnianie publikacji naukowych w Internecie. Wśród wielu deklaracji, dokumentów oraz stanowisk opisujących i popierających inicjatywę OA najważniejszymi są: *Budapest Open Access Ini-*

tiative¹, *Bethesda Statement*² i *Berlin Declaration*³ (tzw. BBB). Dokumenty te stanowią podstawę teoretyczną ruchu OA, ustalają jego istotę oraz kierunki rozwoju. W tych trzech kluczowych deklaracjach określono dwie strategie realizacji założeń OA: „złotą drogę OA”, czyli publikowanie prac w otwartych czasopismach naukowych oraz „zieloną drogę OA”, czyli archiwizowanie utworów w otwartych repozytoriach.

Idea OA intensywnie rozwija się od lat dziewięćdziesiątych XX wieku, ale sama koncepcja udostępniania publikacji naukowych w otwartym dostępie jest znacznie wcześniejsza i wywodzi się z otwartych archiwów elektronicznych dokumentów (tzw. e-printów), zwanych Open Archives. Inicjatywy te sięgają lat sześćdziesiątych XX wieku. Miały za zadanie przyspieszyć przepływ informacji, zwłaszcza w naukach ścisłych. Tworzone były początkowo w USA i Europie Zachodniej.

Upowszechnianiu się założeń OA towarzyszyły wydarzenia inicjowane przez naukowców, instytucje naukowe, biblioteki oraz różnego typu organizacje, zarówno lokalne jak i międzynarodowe. Wszystkie te środowiska zabiegały o to, aby usprawnić komunikację naukową, a także przeciwdziałać skutkom tzw. „kryzysu czasopiśmienniczego”, objawiającego się dynamicznym wzrostem cen prenumeraty czasopism naukowych, zwłaszcza w wersji elektronicznej.

Jedną z dziedzin, w której założenia OA były podejmowane najwcześniej, była medycyna i jej nauki pokrewne (nauki o zdrowiu). Przedstawiciele nauk medycznych uczestniczyli w dyskusjach nad kształtem komunikacji naukowej wykorzystującej model OA, a biblioteki, stowarzyszenia i instytucje medyczne były sygnatariuszami deklaracji popierających otwarty dostęp do nauki, tworzyły odpowiednie zalecenia dotyczące jego wdrożenia oraz infrastrukturę.

Jednym z pierwszych dokumentów popierających otwarty dostęp do publikacji naukowych były wytyczne, znane jako *Bermuda Principles*. 28 lutego 1996 r. uczestnicy International Strategy Meeting on Human Genome Sequencing (Międzynarodowe spotkanie strategiczne na temat sekwencjonowania ludzkiego genomu) w wydanej przez siebie deklaracji przedstawili postulat, aby ludzkie sekwencje genetyczne, wygenerowane przez centra powołane do badań nad genomem, były dostępne w domenie publicznej. The U.S. National Human Genome Research Institute (NHGRI – Narodowy instytut badawczy ludzkiego genomu) przyjął wytyczne z Bermuda do prowadzonych przez siebie badań w kwietniu 1996 r.

W roku 1998 ogłoszona została *Declaration of San José. Towards the Virtual Health*

¹ *Budapest Open Access Initiative* [online], [dostęp: 10.11.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.soros.org/openaccess/read>>

² *Bethesda Statement on Open Access Publishing* [online], [dostęp: 10.11.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.earlham.edu/~peters/fos/bethesda.htm>>

³ *Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities* [online], [dostęp: 10.11.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://oa.mpg.de/lang/en-uk/berlin-prozess/berliner-erklarung/>>

Library (Deklaracja z San José). Delegaci Latin American and Caribbean System on Health Sciences Information (System informacji z zakresu nauk o zdrowiu w Ameryce Łacińskiej i Karaibach) reprezentujący kraje Ameryki Łacińskiej na czwartym kongresie nauk medycznych (*IV Pan American Congress on Health Sciences Information*) w San José na Kostaryce, podpisali deklarację, w której m.in. zobowiązali się stworzyć „Wirtualną Bibliotekę Zdrowia”, jako narzędzie zapewniające łatwy dostęp do informacji z zakresu ochrony zdrowia i czynnik wzmacniający systemy opieki zdrowotnej w regionie⁴.

Krokiem milowym w rozwoju inicjatywy OA był *Open Letter to Scientific Publishers (List otwarty do wydawców naukowych)*⁵ wystosowany w 2001 r. przez naukowców, nawołujący do utworzenia publicznie dostępnej biblioteki internetowej, w której znalazłyby się publikacje z zakresu medycyny i nauk pokrewnych. Sygnatariuszami listu było 34 tysiące naukowców z całego świata, którzy jednocześnie zobowiązali się, iż nie będą publikować ani recenzować artykułów dla czasopism odrzucających model OA. Publiczna internetowa biblioteka udostępniająca publikacje m.in. z zakresu nauk biomedycznych miała zwiększyć dostępność i użyteczność literatury naukowej, a także zwiększyć integrację różnych ośrodków badawczych. Sygnatariusze wzywali wydawców do wolnego udostępniania archiwalnych artykułów i wyników badań, które powinny zostać udostępnione powszechnie po upływie rozsądnego okresu karencji (zaproponowano sześć miesięcy). W ten sposób doszło do utworzenia Public Library of Science (PLOS), organizacji non-profit, która początkowo tylko promowała i wspierała ideę OA, a następnie stała się jednym z wydawców literatury naukowej, rywalizującym z największymi wydawcami komercyjnymi⁶.

Początkowo OA opierał się na inicjatywach oddolnych, z czasem jednak idea otwartości w nauce zaczęła trafiać do świadomości rządów państw, organizacji międzynarodowych oraz Unii Europejskiej, zyskując odzwierciedlenie w ustawodawstwie, politykach finansowania nauki oraz procedurach rozliczania grantów badawczych.

Przykładowo, w 2006 r. Komisja Europejska zaleciła, aby publikacje naukowe finansowane z pieniędzy unijnych były dostępne w archiwach OA. Zaś w sierpniu 2008

⁴ *Declaration of San José. Towards the Virtual Health Library*. VI Meeting of Latin American and Caribbean System on Health Sciences Information, IV Pan American Congress on Health Sciences Information, San José, Costa Rica, 24-27 March 1998 [online], [dostęp: 02.11.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://regional.bvsalud.org/bvs/por/ideclar.htm>>

⁵ *Public Library of Science: Read the Open Letter* [online], [dostęp: 23.10.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.plos.org/about/letter.html>>

⁶ *Public Library of Science, Read the Open Letter* [online], [dostęp: 10.10.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.plos.org/about/letter.html>>

r. uruchomiła pilotażowy program OA w ramach 7 Programu Ramowego (7PR)⁷. Beneficjenci otrzymujący dofinansowanie w siedmiu obszarach (m.in. energia, zdrowie, nauki humanistyczne i społeczne), zobowiązani zostali do publikowania wyników badań w otwartych repozytoriach, najpóźniej po upływie 6 lub 12 miesięcy od daty zakończenia badań, w zależności od reprezentowanej przez siebie dziedziny⁸. W dokumencie *Open Access Pilot in 7FP* Komisja Europejska wskazuje, że publikowanie wyników badań w wolnym dostępie nie tylko zwiększa widoczność prac naukowych, co wpływa na wzrost cytowalności publikacji i ich oddziaływania na naukę, ale również zmniejsza prawdopodobieństwo dublowania badań, co ma znaczenie ekonomiczne.

W lipcu 2012 r. Komisja Europejska opublikowała komunikat i rekomendacje w sprawie wolnego dostępu do zasobów wiedzy. W dokumencie tym stwierdza, że darmowy dostęp do zasobów nauki finansowanych przez UE ułatwi naukowcom i przedsiębiorcom korzystanie z wyników badań finansowanych ze środków publicznych oraz będzie miał wpływ na zwiększenie możliwości innowacyjnych Europy. Komunikat określa cele polityki otwartego dostępu do badań finansowanych przez Komisję Europejską w perspektywie planowania programu Horyzont 2020⁹. Towarzyszące mu zalecenie dla państw członkowskich UE zawiera pełną strategię polityki w zakresie poprawy dostępu do informacji na temat wyników badań naukowych i ich ochrony¹⁰. Wyniki badań finansowanych w ramach programu Horyzont 2020 mają być dostępne poprzez publikowanie w czasopiśmie OA lub archiwizowanie w otwartych repozytoriach. W rezultacie wprowadzenia tej polityki, do roku 2016 wyniki 60% badań naukowych finansowanych ze środków publicznych mają być udostępnione OA¹¹.

Czasopisma otwarte

Zgodnie z założeniami „złotej drogi OA” autor może udostępniać artykuł nauko-

⁷ 7PR – Siódmy Program Ramowy (Seventh Framework Programme – 7FP) – program grantowy Unii Europejskiej mający na celu wspieranie prac badawczo-rozwojowych obejmujących prawie wszystkie dziedziny naukowe; Więcej informacji na stronie: *Podstawy 7PR - Cele i budżet*. Krajowy Punkt Kontaktowy Programów Badawczych Unii Europejskiej, Instytut Podstawowych Problemów Techniki PAN [online], [dostęp: 22.10.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.kpk.gov.pl/7pr/podstawy/cele_i_budzet.html>.

⁸ *Open Access Pilot in 7FP* [online], [dostęp: 22.10.2012]. Dostępny w World Wide Web: <ftp://ftp.cordis.europa.eu/pub/fp7/docs/open-access-pilot_en.pdf>

⁹ 21 czerwca 2011 r. ogłoszono kolejny europejski program dotyczący finansowania badań i innowacji, który rozpocznie się 1 stycznia 2014 r. – „Horizon 2020 - the Framework Programme for Research and Innovation”

¹⁰ *Dane naukowe: otwarty dostęp do wyników badań przyczyni się do zwiększenia potencjału innowacyjnego Europy* (Reference: IP/12/790 Date: 17/07/2012) [online], [dostęp: 22.11.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/12/790&format=HTML&age-d=0&language=PL&guiLanguage=en>>

¹¹ Tamże

wy od razu w otwartym dostępie, wybierając czasopisma reprezentujące odpowiednią strategię publikowania. Jest wiele modeli tego typu periodyków, w zależności np. od sposobu finansowania, czy zasad dostępu (wyróżniamy m.in.: OA pełny, opóźniony, częściowy, krótkoterminowy, do wybranych treści)¹². Ogólnie jednak o czasopismach OA mówimy wówczas, gdy ich treść dostępna jest powszechnie w Internecie i nie wymaga od użytkownika końcowego poniesienia kosztów dostępu.

Najbardziej znane oficyny wydawnicze, specjalizujące się w publikowaniu czasopism OA, reprezentują właśnie nauki biomedyczne. Ponadto wielu wydawców udostępniających swoje czasopisma w subskrypcji wprowadza OA do wybranych tytułów lub artykułów¹³.

Wspomniany wyżej PLoS wydaje obecnie siedem czasopism naukowych: „PLOS ONE”, „PLOS Biology”, „PLOS Medicine”, „PLOS Computational Biology”, „PLOS Genetics”, „PLOS Pathogens”, „PLOS Neglected Tropical Diseases”, wysoko notowanych na listach rankingowych czasopism z najwyższym wskaźnikiem Impact Factor (Journal Citation Reports)¹⁴.

Konkurencyjna dla PLoS firma BioMed Central jest wydawcą 220 recenzowanych otwartych czasopism STM (Science, Technology and Medicine). Oferta tytułów obejmuje m.in. wszystkie dziedziny biologii i medycyny, jak również czasopisma specjalistyczne, poświęcone wąskiemu zagadnieniu. Każdy z tytułów jest dostępny OA na wolnych licencjach Creative Commons, które zezwalają m.in. na dalsze rozpowszechnianie artykułów.

Ponieważ tytułów czasopism otwartych jest bardzo wiele, zarówno tych od razu ukazujących się OA, jak i tych, które udostępniają w otwartym dostępie wyłącznie numery archiwalne (opóźniony OA), powstały bazy agregujące metadane dotyczące czasopism i skierowujące do ich pełnych tekstów.

Directory of Open Access Journals (DOAJ)¹⁵ jest serwisem prowadzonym przez Lund University Libraries. W serwisie tym gromadzone są informacje na temat pełnotekstowych czasopism OA oraz odnośniki do ich treści. Według stanu z 24 listopada 2012 r. w bazie DOAJ było zarejestrowanych 933595 artykułów z 8384 czasopism OA, w tym 4140 czasopism dawało możliwość pełnotekstowego wyszukiwania na poziomie artykułów. Jest to serwis wielojęzyczny, rejestrujący czasopisma ze 121 krajów. Według stanu z 25 listopada 2012 r. nauki biologiczne i medyczne (Biology and Life

¹² Zob. Barbara Szczepańska: Czasopisma Open Access. Relacja wydawca-autor-czytelnik. *Prz. Bibli.* 2008 R. 76 z. 2 s. 241-244

¹³ Jest to tzw. „hybrydowy OA”. Zob. też: Anna Wałek: Finansowanie Open Access, *Zagadnienia Informacji Naukowej* 2010 nr 2 s. 77-84

¹⁴ Np. w kategorii „Biologia”: „PLOS Biology” IF=11,452 (pierwsze miejsce w rankingu dla tej dziedziny), „PLOS ONE” IF=4,537 (XII miejsce); w kategorii „Medycyna” (Medicine, General&Internal): „PLOS Medicine” IF=16,269 (V miejsce)

¹⁵ Adres projektu: <http://www.doaj.org/>

Sciences, Health Sciences) reprezentowało w serwisie DOAJ ponad 1240 otwartych czasopism, publikowanych przez różnych wydawców.

DOAJ jest najbardziej znaną bazą czasopism OA, ale w sieci funkcjonuje ich znacznie więcej. Są to projekty zarówno instytucji naukowych, bibliotek, wydawców, jak i środowisk specjalistycznych. Wśród najważniejszych tego typu baz należy wymienić: Elektronische Zeitschriftenbibliothek EZB¹⁶, Free Medical Journals. Promoting free access to medical journals¹⁷, Nottingham Trent University List of Free E-Journals¹⁸, Genamics JournalSeek¹⁹, J-STAGE²⁰, Highwire Free Online Full-text Articles²¹, SciELO²². Każda z nich ma inny charakter i zasięg, jednakże są tworzone w tym samym celu – aby umożliwić użytkownikom łatwiejsze dotarcie do rozproszonych zasobów.

Otwarte repozytoria

Autorzy publikujący w czasopismach tradycyjnych, dostępnych w płatnej subskrypcji, również mogą wspierać inicjatywę OA, poprzez realizowanie „zielonej drogi OA”. Polega ona na udostępnianiu materiałów naukowych, dydaktycznych lub badawczych w otwartych repozytoriach. Przykładowo, artykuł opublikowany w czasopiśmie o dostępie ograniczonym może być jednocześnie zarchiwizowany w instytucjonalnym lub dziedzinowym repozytorium jako preprint (przed recenzją) lub postprint (po recenzji). Wówczas jednak autorzy powinni znać politykę wydawcy względem OA, czyli jego stosunek do działalności autora na polu autoarchiwizacji. Na mocy umowy wydawniczej autorzy często przenoszą swoje majątkowe prawa autorskie na wydawcę, pozabawiając się w ten sposób możliwości dalszego dysponowania utworem. Wówczas aby udostępnić artykuł w otwartym repozytorium, muszą uzyskać zgodę wydawcy.

Aby umożliwić autorom artykułów naukowych, publikowanych w komercyjnych wydawnictwach, odszukanie informacji na temat tego, czy wydawca zgadza się, aby artykuł został zarchiwizowany w repozytorium, bez konieczności każdorazowego pytania o zgodę, powstał projekt SHERPA/RoMEO²³. Jest on bazą rejestrującą 1178 światowych wydawców czasopism naukowych, których pogrupowano w cztery kategorie oznaczone odpowiednimi kolorami:

-Kolor zielony oznacza, że autor może archiwizować w repozytoriach zarówno preprinty, jak i postprinty. Taką politykę stosuje ok. 28% wydawców (325), m.in. BioMed Central, Brill Academic Publishers, Cambridge University Press,

¹⁶ Adres projektu: <http://rzblx1.uni-regensburg.de/ezeit/>

¹⁷ Adres projektu: <http://www.freemedicaljournals.com/fmj/ABOUT.HTM>

¹⁸ Adres projektu: <http://sfx.ntu.ac.uk/sfxlcl3/az>

¹⁹ Adres projektu: <http://journalseek.net/>

²⁰ Adres projektu: <https://www.jstage.jst.go.jp/browse/>

²¹ Adres projektu: <http://highwire.stanford.edu/lists/freeart.dtl>

²² Adres projektu: <http://www.scielo.org/php/index.php>

²³ Adres projektu: <http://www.sherpa.ac.uk/romeo/>

Elsevier, Emerald, Hindawi Publishing Corporation, PLoS, Springer Verlag;

- Kolor niebieski oznacza, że wydawca zgadza się na archiwizowanie przez autorów recenzowanych postprintów. Politykę taką deklaruje ok. 32% wydawców (374), w tym m.in.: Global Science Books, Manchester University Press, Thomson Reuters (Professional);
- Żółtym kolorem oznaczni się wydawcy, którzy zezwalają autorom na autoarchiwizowanie w repozytoriach wyłącznie nierecenzowanych preprintów. Wśród 93 wydawców stosujących taką politykę, znajdują się m.in. Bentham Science Publishers, Blackwell Publishing, Nature Publishing Group, Walter de Gruyter i Wiley-Blackwell;
- Ostatnią grupę stanowią wydawcy oznaczeni kolorem białym. Jest ich obecnie 386 (35%). Oznacza to, że wydawca formalnie nie zgadza się na żadną formę autoarchiwizacji²⁴.

Wśród wszystkich zarejestrowanych wydawców, aż 68% zezwala autorom na jakąś formę autoarchiwizacji. Wielu z pozostałych również zgodziłoby się na zarchiwizowanie artykułu w odpowiedzi na indywidualną prośbę autora.

Największym repozytorium dziedzinowym z zakresu nauk biomedycznych jest PubMed Central (PMC), tworzone od 2000 r. przez National Library of Medicine (NLM) U.S. National Institutes of Health (NIH) (Narodową Bibliotekę Medyczną Narodowych Instytutów Zdrowia Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej). Obecnie PMC zawiera opisy ponad 2,5 miliona artykułów, m.in. z bazy Medline i innych sieciowych archiwów oraz czasopism naukowych. Dostęp do wszystkich treści i rekordów w PMC jest bezpłatny. Udział wydawców we współtworzeniu zasobów PMC jest dobrowolny, jednakże muszą oni spełniać pewne określone kryteria formalne i jakościowe, dotyczące zarówno recenzowania treści jak i odpowiednich parametrów plików cyfrowych. Również sami autorzy mogą zgłaszać swoje publikacje do zarchiwizowania w PMC, np. powstałe w wyniku badań finansowanych przez instytucje takie jak Wellcome Trust, Howard Hughes Medical Institute, czy NIH, które wdrożyły politykę OA, jednak muszą to być utwory recenzowane. W przeciwieństwie do wielu innych tego typu archiwów i repozytoriów PMC nie archiwizuje preprintów ani innych dokumentów nierecenzowanych²⁵.

Wykazy i charakterystyki funkcjonujących w sieci otwartych repozytoriów dostępne są w dedykowanych bazach danych, na których podstawie można określić lokalizację repozytoriów, czas ich powstania, typ oraz zawartość.

²⁴ Na podstawie: *RoMEO Statistics* [online], [dostęp: 22.11.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.sherpa.ac.uk/romeo/statistics.php?la=en&fIDnum=&mode=simple>>

²⁵ *PMC FAQs* [online], [dostęp: 22.11.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/about/faq/>>

Open DOAR (Directory of Open Access Repositories)²⁶ jest wykazem archiwów cyfrowych z całego świata. Baza ta powstała w 2006 r. na Uniwersytecie Nottingham w Wielkiej Brytanii i Uniwersytecie Lund w Szwecji. Odnotowuje obecnie ponad 2200 repozytoriów²⁷, w tym 108 repozytoriów w kategorii „Biologia i biochemia” oraz 207 w kategorii „Zdrowie i medycyna”, przy czym wiele z nich ma charakter interdyscyplinarny i należy do więcej niż jednej kategorii. Zarejestrowane w Open DOAR repozytoria archiwizują różnorodne zasoby, są to zarówno artykuły naukowe, dysertacje i monografie (np. Repositorio de la Asociación Española de Neuropsiquiatría²⁸, Universität Bonn Dissertationen und Habilitationen online²⁹), preprinty (np. Clinical Medicine NetPrints³⁰), jak i materiały edukacyjne, czy pełne kursy e-learningowe (np. JHSPH OpenCourseWare³¹ – Johns Hopkins Bloomberg School of Public Health’s OpenCourseWare). Każde z tych repozytoriów może być unikatowym i cennym narzędziem w pracy naukowej oraz przydatnym źródłem dla bibliotek, które powinny uwzględnić zasoby otwarte przy budowaniu własnych kolekcji.

Inne bazy i wykazy otwartych repozytoriów to m.in.: inicjatywa Uniwersytetu Southampton – baza ROAR (Registry of Open Access Repositories)³², Open Archives Registered Data Providers³³, czy lista repozytoriów dziedzinowych w technologii Wiki – *Disciplinary repositories*³⁴.

Oprócz typowych repozytoriów OA na gruncie polskim pewne funkcje repozytoriów przejęły biblioteki cyfrowe, w których udostępniane są utwory współczesne³⁵. Ich zasoby pozwala przeszukiwać Federacja Bibliotek Cyfrowych³⁶.

Open Access w Polsce

Inicjatywa OA do Polski dotarła z pewnym opóźnieniem i wciąż nie jest dostatecznie rozpowszechniona. Oprócz nielicznych działań zainicjowanych przez środowiska bibliotekarskie i naukowe, nie ma w naszym kraju żadnej skonkretyzowanej narodowej

²⁶ Adres projektu: <http://www.openoar.org>

²⁷ Stan na 27.11.2012 r. – 2233 repozytoriów

²⁸ Adres projektu: http://www.aen.es/index.php?option=com_content&view=article&id=180&Itemid=56

²⁹ Adres projektu: http://hss.ulb.uni-bonn.de/diss_online/

³⁰ Adres projektu: <http://clinmed.netprints.org/home.dtl>

³¹ Adres projektu: <http://ocw.jhsph.edu/>

³² Adres projektu: <http://roar.eprints.org/>

³³ Adres projektu: <http://www.openarchives.org/Register/BrowseSites>

³⁴ Adres projektu: http://oad.simmons.edu/oadwiki/Disciplinary_repositories

³⁵ Anna Wałek: *Biblioteka cyfrowa jako typ otwartego repozytorium (na przykładzie Dolnośląskiej Biblioteki Cyfrowej)*. W: *Otwarte zasoby wiedzy – nowe zadania uczelni i bibliotek w rozwoju komunikacji naukowej. Materiały konferencyjne Kraków-Zakopane, 15-17 czerwca 2011/* pod red. Marka M. Górskiego i Marzeny Marcinek. Kraków 2011 s. 128

³⁶ Adres projektu: <http://fbc.pionier.net.pl/owoc>

polityki OA. Brak jest również aktów prawnych, które jednoznacznie opowiadałyby się za otwartym dostępem do polskich zasobów naukowych.

W dniu 26 kwietnia 2007 roku Konferencja Rektorów Akademickich Szkół Polskich (KRASP) w imieniu polskiego środowiska akademickiego przyjęła uchwałę w sprawie powszechnego dostępu do publikacji naukowych³⁷. Był to wyraz poparcia *Petition for guaranteed public access to publicly-funded research results (Petycji w sprawie otwartego dostępu do wyników badań naukowych finansowanych ze środków publicznych)*³⁸ oraz zaleceń zawartych w dokumencie Komisji Europejskiej *Study on the economic and technical evolution of the scientific publication markets in Europe (Studium ekonomicznej i technicznej ewolucji rynków publikacji naukowych w Europie)*³⁹. Uchwałę tę podpisał ówczesny Przewodniczący KRASP i Rektor Politechniki Wrocławskiej Tadeusz Luty. Jednakże większość uczelni należących do KRASP nie wydała dotąd stosownych zaleceń wewnątrzuczelnianych, zobowiązujących pracowników do publikowania w modelu OA lub archiwizowania swoich prac w repozytoriach i bibliotekach cyfrowych tworzonych przez uczelniane biblioteki.

Natomiast w styczniu 2008 roku European University Association (EUA – Stowarzyszenie Europejskich Uniwersytetów) reprezentujące 791 uczelni z 46 krajów, w tym również wiele uczelni polskich, przyjęło rekomendację grupy roboczej ds. otwartego dostępu⁴⁰, która mówi, że „wszystkie uniwersytety europejskie powinny stworzyć instytucjonalne repozytoria i narzucić wymóg umieszczania w nich wszystkich artykułów z chwilą publikacji. Teksty te powinny stać się wolnodostępne w najkrótszym możliwym czasie”⁴¹. Spośród polskich członków EUA jedynie Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu i jeden z wydziałów Politechniki Wrocławskiej wydały mandaty popierające OA. Natomiast zarządzenia bądź zalecenia w sprawie udostępniania rozpraw doktorskich w wolnym dostępie wydały m.in.: Politechnika Krakowska, Uni-

³⁷ Uchwała Zgromadzenia Plenarnego KRASP z dnia 26 kwietnia 2007 r. w sprawie powszechnego dostępu do publikacji naukowych [online], [dostęp: 18.11.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.krasp.org.pl/pliki/28349c3ea96fd8f16bf5f3b026678fb9.pdf>>

³⁸ *Petition for guaranteed public access to publicly-funded research results* [online], [dostęp: 18.11.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.ec-petition.eu/>>

³⁹ *Study on the economic and technical evolution of the scientific publication markets in Europe* [online], [dostęp: 18.11.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://ec.europa.eu/research/science-society/pdf/scientific-publication-study_en.pdf>

⁴⁰ *Recommendations from the EUA Working Group on Open Access adopted by the EUA Council on 26th of March 2008* (University of Barcelona, Spain) [online], [dostęp: 30.10.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.eua.be/typo3conf/ext/bzb_securelink/pushFile.php?cuid=2122&file=fileadmin/user_upload/files/Policy_Positions/Recommendations_Open_Access_adopted_by_the_EUA_Council_on_26th_of_March_2008_final.pdf>

⁴¹ *Instytucjonalne inicjatywy wspierające Open Access* [w:] *Przewodnik po Otwartej Nauce* [online], [dostęp: 18.11.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://otwartanauka.pl/przewodnik-po-otwartej-nauce/3-instytucjonalne-inicjatywy-wspierajace-open-access/>>

wersytet Śląski, Uniwersytet Medyczny w Lublinie i Politechnika Śląska.

Ustawa o dostępności materiałów naukowych w sieci, której projekt w lutym 2011 r. ogłosił polski rząd zakładała, że małe i średnie przedsiębiorstwa będą miały ułatwiony dostęp do wiedzy i innowacji. Zgodnie z komunikatem, który pojawił się na stronie internetowej Kancelarii Premiera, ustawa miała nałożyć „obowiązek wprowadzania do umów grantowych zapisu o publikowaniu wyników badawczych w systemie otwartego dostępu (Open Access)”, wprowadzić regulacje dotyczące tworzenia otwartych repozytoriów oraz wdrożenia modelu OA dla czasopism naukowych finansowanych ze środków publicznych⁴². Projekt ten jednak nie został zrealizowany.

Autorzy publikacji naukowych często sceptycznie podchodzą do zamieszczania swoich utworów w otwartym dostępie. Większość obaw i uprzedzeń w stosunku do publikowania OA wynika z niewiedzy. Po pierwsze autorzy nie rozróżniają dwóch odrębnych strategii OA. Jeśli już mają świadomość istnienia otwartych czasopism, zwykle też kojarzą je z niskim prestiżem. Argumentują wówczas, że wolą publikować artykuły w czasopismach zapewniających lepszą punktację i posiadających wyższe wskaźniki cytowań. Z kolei ci, którzy wybierają tradycyjne czasopisma dostępne w subskrypcji, nie zdają sobie sprawy, że mogą wykorzystać „zieloną drogę OA” i udostępniać swoje prace w repozytoriach i bibliotekach cyfrowych.

Otwarte czasopisma i repozytoria nie są też dostatecznie promowane w środowiskach naukowych. Dyskusja związana z ruchem OA, chociaż prowadzona na polskim gruncie od kilku lat, w zasadzie nie wychodzi poza wąskie środowiska, nie jest wystarczająco zaszczerpiona w środowisku naukowym, przez co idee dynamicznie rozwijające się na całym świecie, w Polsce znajdują orędowników głównie wśród bibliotekarzy.

Dlatego też to właśnie środowiska bibliotekarzy mają szansę wpływać na rząd i organizacje finansujące naukę, aby idea OA została odpowiednio zrozumiana i zaszczerpiona na gruncie polskim. Aby tak się stało, bibliotekarze muszą wykazywać się kompetencjami oraz wiedzą w zakresie zasad i narzędzi OA, budować otwarte repozytoria w celu udostępniania polskich wyników badań naukowych, jak również informować o prawach i możliwościach dotyczących archiwizowania w nich dorobku naukowego.

⁴² *Wyniki badań naukowych mają być dostępne za darmo w sieci [w:] Serwis Nauka w Polsce – PAP S.A. [online], [dostęp: 18.11.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.naukawpolsce.pap.pl/palio/html.run?_Instance=cms_naukapl.pap.pl&_PageID=1&s=szablon.depesza&dz=stronaGlowna&dep=380149&lang=PL&_Checksum=-1820480683>*

